

TÜRK SİSTEMİNDE ÖZEL KİŞİLERARASI İLİŞKİLERDE İNSAN HAKLARININ KORUNMASI

Bülent Nuri ESEN

Giriş:

İnsanlık tarihinin hiç bir dönemi yaşadığımız çağdaki kadar çok sayıda sorunla yüklü olmamıştır. Sanki bilmeceleer dönemini yaşamaktayız.

Teknolojinin akıl almaz gelişmesine ve sağladığı bütün faydalara rağmen, çağımız toplumunun göze çarpan özelliklerine “saldırganlık” faktörü hâkimdir. Kuvvet kullanma ve fiilî durum yaratma olağan hale geldi. O kadar ki, insanoğlu rahat bir hayat yaşamak hakkını kaybetmiş gibidir. Durmadan emr-i vâkilerle, kuvvet gösterileriyle karşı karşıyadır.

Mevcut hukuk düzeni artık zamanın isteklerini karşılayamaz olmuştur. Kamu otoritelerinin zaafı ve idarenin uyuşukluğu ancak bununla izah edilebilir.

Bu hal iki sonuç doğurmaktadır:

1- Bireyde güvensizlik duygusu. Buradan da geleneksel değerlere karşı bir çekingenlik doğmaktadır.

2- Başkalarını küçük görmeye varan bir bencillik duygusu.

Konunun Sınırları:

Bu iki duygu insaf dışı bir hoşgörmezliğe ve insan kişiliğinin değersizleşmesine sebep oluyor.

İnsanın sadece siyasal iktidar ile idareye karşı değil, fakat aynı zamanda kendi hemcinslerine karşı da korunmaya ihtiyacı vardır. Bu, bireyin birey ile savaşıdır. Bu, bireyin öteki bireylere karşı korunması sorunudur.

Bireyin hürriyetinin başka bireyler tarafından keyfi bir kayıtlamaya tâbi tutulduğu haller pek çoktur. Üçüncü kişilerin müdahalesiyle hürriyetlerin kısıtlanması konusunda ve hatta yokedilmesine dair bir sürü örnek verilebilir. Gerçekten, cana kasıttan tutun da hakarete kadar, ve bu arada beyaz kadın ticareti, özel hayata müdahale, mahrem hayatı ihlâl ve cismanî bütünlüğe zarar verme halleri pek çoktur.

Prensip itibariyle, bu yazıda sadece Kanunda tanımlanıp ceza altına alınmamış suçlar dışındaki halleri almakla yetineceğiz. Bununla beraber, kanun hükümleriyle müeyyide altına alınmış bazı halleri de ele almak isteriz. Bu hallerin çoğu suçluluk fiilini belirten çizgi üzerindeki hallerdir.

İnsan haklarının korunması iki ayrı düzeyde incelenebilir. Milletlerarası bir Koruma hatıra gelebilir. Birleşmiş Milletler nezdinde bir "ombudsman" yaratılmak istenmesi bu yolda bir gayret teşkil eder. Baş vuracak olanların gideceği milletlerarası düzeyde bir kurum söz konusudur. Başvurmanın şartı, ancak millî mahkemelerce verilmiş kesin bir ilâm bulunmasıdır. Sonra, milletlerarası bir yargı mercii de düşünülebilir. Ancak, görüşler böyle bir teşebbüse yaklaşılmassından uzak görünmektedir.

Bölgesel düzeyde korunmaya gitmenin şansı daha yüksektir. Bugüne kadar yapılan tecrübeler gelecek için ümit vericidir.

Lâkin, asıl önemli olan, millî düzeyde korunmadır. Bu korunmayı sağlayan bilhassa mahkemeler ve, bazan da, ombudsman gibi müesseselerdir. Ombudsman Kurumu insan haklarının korunması yönünden ek bir garantidir.

Değişme Halindeki Devlet:

İnsan hakları anlayışının eriştiği olağanüstü gelişme devlet anlayışında husule gelen değişme sayesinde ortaya çıkabilmiştir. Devletler câmiası içinde itibara kavuşmuş olmasına rağmen insan hakları devletin yeni yapısından değer almaktadır. Devlet yoksulluktan uzak yaşamak hakkının müteahhidi sıfatını takındı. Gelecekte bir savaşın dehşetini düşünmek milletlerarası topluluğu barışı koruma çareleri aramaya zorlayıyor. Korkudan ve yoksulluktan kurtulma etkili çarelerden biri görünüyor. Öyle olduğu için de "ekonomik ve sosyal haklar" denen yeni temel haklar kategorileri ve artık devletten alacaklı duruma gelmiş olan kişilere karşı devletin yükümleri ortaya çıkıyor.

Benzerine raslanmayan bu olayın yanı sıra hiç beklenmedik bir hal görülüyor. Bir yandan, insan haklarının devlete karşı korunması endişesi artarken; öte yandan da birey kendisi için talebettiği gittikçe daha geniş korunmanın benzerlerine karşı da sağlanmasını aynı titizlikle istemiyor. Öyle sanıyoruz ki, bu çelişki devletin kendi yapısında husule gelen değişiklikten ve bu değişikliğe paralel bir uyumluluğun önceki hukuk sisteminde görülmeşiindedir. Sosyal ve ekonomik yapıları aynı kalmıştır. Hâkim sınıflar devletin yeni yüklemeler üstlenmesinin yeterli olacağına inanıyorlardı. Sosyal değişme, muhtaç olduğu üstyapıdan yoksundu. O kadar ki, İsveç gibi memleketler bir yana bırakılırsa, bu olayın evrensellik karakteri almış olduğunu söylemekte mübalâğa yoktur. Bu uyumsuzluğa rağmen, itiraza uğramaktan çekinmeksizin şu kuralı ileri sürebileceğimizi söyleyebiliriz: *İnsan Haklarının korunması işi sadece bir milli hukuk meselesi değildir.*

Çokluk, olandan farklı ve insanlık tarihinde ilk olarak, ikinci Dünya Savaşı ertesinde insan, evrensel değeri ile milletlerarası alanda görüldü. Demek ki, artık tersine bir akım vardır. Milletlerarası hukuk hukuksal kurallar hiyerarşik listesinde fiilen ilk sırayı fethetmiştir. Milletlerarası kodifikasyon millî yasamalara örnek olacaktır. Savaş ertesinin hemen bütün Anayasaları "İnsan Hakları Evrensel Demeci" hükümlerini tekrarlamışlardır. yeni Anayasal Kurallar millî yargı mercileri önünde teyit göreceği için Anayasalar daha da ileri gitmiş olacaklardır. Yeni Anayasaların Bildiri ile ortak yönü özel kişilerce temel haklara yapılacak ihlâllere karşı fazla bir şey sağlayamayacaklardır.

"Güvenlik" unsuru:

Savaşsonrası görülmüş olan sosyal fenomen, yukarda da işaret ettiğimiz gibi insan için ve hele gençler için durmadan çoğalan "güvenlik ihtiyacı"nı yansıtıyor. Bu gözlem ana mesele üzerinde bir başka uyarıda bulunmamıza imkân veriyor. Bu uyarı şudur: tedbirlerin ve çarelerin öngörülmüş ve hatta özgütlenmiş olması yetmez, aynı zamanda ve bilhassa korunmanın etkili olması gereklidir. Böyle bir etkinlik eğitici, tarafsız, insan haklarına saygılı, işini bilir, karar yetkisine sahip, her olayda süratle hareket edebilir bir kamu gücünün varlığını gerektirir. Ancak bu şartların gerçekleşmesiyle birey güvenlik duygusuna kavuşabilecektir.

İlâçlar:

Kamu otoritesi tarafından insan haklarının ihlâlî halleri yalnız anayasal nitelikte bir sorundur. Devletin bu hakları oluşturma görevi vardır. Özel kişilerce yapılan ihlâller daha ziyade bireysel hukuk alanında hükümler doğurur. Bu gibi ihlâl hallerinde durumu düzeltmek olagan mahkemelere düşer. Kanunların Anayasaya uygunluğunu denetleme işinin olagan mahkemelere, veya özel bir yargı merciine verilmiş olduğu memleketlerde bireyin doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak bu mekanizmayı harekete getirmesi mümkündür.

Özel kişilerin ihlâllerine karşı bu hürriyetleri korumak için ceza veya hukuk mahkemesinde yahut ta her iksinde birden dava açabilir. Bazan da belirli bir durum için özel bir hukuk kuralı bulunduğu olur. Örneğin, İsviçre Medenî Kanununun 211 inci ve Türk Kanun-u Medenisinin 266 ıncı maddesi çocuğun dinsel eğitimi konusunda ana babanın hürriyetlerini kayıtlayan her türlü anlaşmanın bâtil olduğunu söyler. Bugünkü hukuk sistemlerinin en ileri olanları siyasal toplumun sosyo - ekonomik yapısında yatan tehlikeleri uzaklaştırmakla yetiniyorlar. Geçen yüzyıl ortasından bu yana geçerli olan akım budur. Zayıfların korunması denilen büyük mesele budur. Devlet ezilenden yana olduğu için, dengenin düzelmesi için nazarı olarak ümit var demektir.

İş burada kalmış değildir. İhtiyaçlar bir taraftan kurumsallaşırken hukuksal nitelik alan fiilî çarelerin doğmasına sebep oldu. Bu ihtiyaçlar yasamal akımı dahi yolundan saptırabilmektedir. Aynı zamanda gerektiğinde, yürütme organını kararlarını değiştirmeye veya kaldırmaya zorlamaktadır. Gerçi, bir kişiler topluluğu olan bu baskı gruplarının incelenmesi doğrudan doğruya konumuza girmez. Ama, gruplar gerisinde kollektif bir imtiyaz hakkı sahibi veya fiilî bir davranışın faili olarak bireyi bulmaktayız.

Olaylara bakış:

Uygulanabilecek prensipleri daha iyi belirtmek için, özel kişiler arasındaki insan hakları ihlâlî halleri örnekleri diye ele alınabilecek olaylar bütününe göz atmayı uygun buluyoruz. Bunlardan sadece Türkiye'ye ilişkin olanları alacağız.

Bir seri tip - olayı şu şekilde ortaya serebiliriz: En başta hayat ve beden bütünlüğü haklarının ihlâlî hallerine rastlanır.

Cismani Hürriyetler:

Bir kadın eve geç geldiği için kocası tarafından bıçaklanmıştır. Suçlu cahil bir adamdır. Yaralanan kadına gelince, hastanede kendisine sorulduktan şikâyetçi olmadığını, zira kocasının kendisi üzerinde hayat ve memet hakkı bulunduğunu söyler. Bu olay 15 Nisan 1969 da ceryan etmiştir.

Sosyalist eğilimli iki üniversite öğrencisi muhalif gruba mensup olanlar tarafından kaçırılarak bir yurt binasının bodrumunda hapsedilmiş ve işkencelere maruz bırakılmıştır. Olay. 11 Mayıs 1970 te başkentte ortaya çıkmıştır.

Bir köy çapkını bir grup köylü tarafından dağa kaldırılmış ve orada uzun boylu işkencelere tabi tutulduktan sonra öldürülmüştür. Bu, 1968 yılı ağustos sonunda olmuştur.

Adamın biri kara yolunun kendi malı olduğunu iddia ederek yolu kesecek şekilde demir kazıklar dikmek suretiyle kapatmıştır. Daha yakın bir tarihte ise, bir futbol takımının silâhlı taraftarları bir maç arifesinde şehre girip çıkmayı yasaklamışlardır. Yoldan geçmek isteyen bütün araçlar kontrol edilmiş ve yolcular kimliklerini ispat zorunluğunda bırakılmışlardır. Hadise, 8 mayıs 1970 günü geçmiştir.

Yukarıda sayılan haller son zamanların sayısız olayları arasından gelişi güzel alınmıştır.

İnsan Hasiyeti:

Başka bir seri olay insan kişiliğinin haysiyetine tecavüz olarak nitelendirilebilir. Mekke'ye hacca gitmek isteyen ve malî imkânları yeterli olmayan Afrikalı müslümanlar güçlüğü yenmenin çaresini beraberlerinde bir "hizmetçi" götürmekte bulmuşlardır. Hizmetçi kız veya kadındır. Suudî Arabistanlı heveslilere bin ingiliz lirası karşılığında satılmaktadır. Bu tarz harekete işaret eden Sir Douglas Glover 8 mayıs 1969 da Avam Kamarasında buna "insan biçiminde seyahat çeki" adını vermiştir. Bu örnek, esaretin yaşayan müessesese olarak varlığını ispat eder. "The Reporter" adlı amerikan dergisi 1968 başı sayısında çıkan bir makalede Basra Körfezindeki sultanlıklarda esaretin kanunen yürürükte olduğunu kaydediyor. Ortadan kalkması şöyle dursun onbeş yıllık bir sürede yüzde üç yüz artış göstermiştir (1947 den 1962 ye uzanan dönem). Bilhassa arap ülkelerinde, Afrika'da, Lâtin Amerikada ve Pasifik bölgelerinde uygulanmaktadır. Bü-

tün bu memleketlerde fuhuş büyük itina ile örgütlenmiştir. Genel kadınlar insanlık dışı şartlar içinde yaşamaktadırlar.

Esaret, küçüklerin istismarı ve saire gibi sorunlara ilişkin olmak üzere Birleşmiş milletlerce yaptırılmış incelemeler vardır.

Yalancı evlenme şeklinde beliren küçükleri istismar örneklerine raslanıyor.

Türkiyede bir evlendirme memuru dokuz ilâ oniki yaşlarında çocukları evlendirdiği için tevkif edilmiştir. Bu işi on bir yıldır yapmakta olduğu anlaşılmıştır. Soruşturma sırasında evlendirmelerde sadece ana babanın muvafakatını aramış olduğunu bildirdi.

Yine Türkiyede on iki yaşında bir kız çocuğu 1970 yılı mayıs ayında üçüncü defa olarak evlenmiştir.

Bu örnekler gerçekte beyaz kadın ticaretinin çeşitli şekillerini meydana getirmektedir. Türkiyede en yaygın şekillerden biri küçük yaştaki bir çocuğu gûya ailenin çocuğu imiş gibi beslemek, giydirmek, barındırmak ve eğitmek vaadi ile eve almaktır. Bu davranış ve alışkanlık köleliği ve küçüklerin sömürülmesi müessesesini gizlemektedir.

Milletlerarası sözleşmelerin etkisi çok azdır. Siyasal topluluklar her zaman eliti meydana getiren üyeleri tarafından temsil edilirler. Temsilciler az çok aynı entelektüel formasyondadırlar. Bu itibarla, insan haklarını ilgilendiren anlaşmalara varmak nispeten kolaydır. Ancak, büyük güçlük andlaşmaya imza koymuş olan belli bir memlekette ne yapılmak istenmiş olduğundadır. Bu takdirde, ülküleri gerçek hayata uygulamak gerekir. Herkes bilir ki bir takım sosyal güçler yeni kavramların benimsenmesine mânidir. Birleşmiş milletlerce 7 Eylül 1956 tarihinde kabul edilmiş bulunan esarete ilişkin Sözleşme çok anlamlı bir örnektir. Türkiye Cumhuriyeti o sözleşmeye katılmış olmakla beraber yukarda kısaca sözünü ettiğimiz haller ortaya çıkmıştır.

Resmî yetkili ve sorumlu otoridelerin 1970 te hazırladığı bir raporda beyaz kadın ticaretinin sürekli gelişme halinde olduğuna dikkat çekilmiştir. Bir takım gizli örgütler, zanaatlarını icrada telefondan faydalanıyorlar. Başka bir kısım uzmanlar gayrimenkul simsarlığı veya artist, ya da sinema acenteliği kılığına bürünmekle yetiniyorlar. Raporda göze çarpan, otoritelerin işi çözeceğini sandıkları yeni metinler hazırlamak için bütün çabalarını harcamakta olduklarıdır. Şüphesiz bu tarz düşünmek sathî olur. Babanın öz kızını sattığına

raslanmıştır. Bir kapıcı on altı yaşındaki kızını üçbin lira karşılığında satmıştır. Millî paranın devalüasyonuna rağmen fiatın piyasada hep aynı kalmakta oluşu da şaşılacak bir şeydir. Başka bir hâdisede, 1969 başında bir baba kızını aynı fiata satmıştı. 20 Haziran 1970 te yapılan bir başka satışta da bedel yine aynı olmuştur. Küçük kız polise kendisini babasına teslim etmemesi için yalvarmıştır.

Bu hallerden başka, uyuşturucu madde kullanılmasından çıkan durumlara da işaret edelim. İran, uyuşturucu madde kaçakçılarının işleyecekleri suçların ölüm cezasıyla karşılanmasına kadar gitti. Türk kanunları afyon ve bileşikleriyle bunlardan çıkarılan diğer ürünlerin kaçakçılığı için oldukça ağır cezalar koymuştur. Bu maddeleri kullanmak, elde bulundurmamak suç teşkil eder. Bütün bunlar bize gayet normal görünmektedir. Düzeni, sağlığı, kamu asayişini ve ahlâkını korumak yolunda tedbirler almak Devletin hakkı ve ödevidir. Bizi ilgilendiren nokta çeteler mensuplarının zehir ağına düşürülerek onların keyfine râm oluşları ve haysiyetsiz varlıklar haline düşmeleridir.

Burada çağımızın taşıdığı damga göze çarpıyor. İlgisizlik hâd dereceye çıkmıştır. Kaldırım üzerine boylu boyuna uzanmış baygın yatan hastaya yardım ellerini uzatmak zahmetine katlanmayanlar çok. Mahrem hayatımıza burnunu sokmasından gayri herşeyi kendisinden beklediğimiz yeni bir devlet anlayışı benimsemekle insan-cılıktan çıkmaya başladık.

Hürriyeti anlayış tarzımızla başkalarına ancak fantezi olsun diye veya bencilliğimizden hizmet edebiliyoruz. Oto-stop canlı bir örnektir. Çağımız uygarlığı dönemi öncesindeki dayanışmanın yerini bireyin yalnızlığa çekilişi aldı. Hiç olmazsa bu yalnızlığında huzura kavuşmuş olsa bari? Özel hayatında bile başını dinleyemiyor. Artık "mahrem hayat alanı" diye bir şey kalmamıştır.

Barış içinde yaşama hakkı:

Gerçekten, bir başka grup olayı barış içinde yaşama hakkına aykırılık diye nitelemek kabildir.

Teknolojinin inanılmaz gelişmesi bir takım pek ufacık gereçler yapılmasına yol açtı. Bu gereçler bir tarafa gizlendiği zaman mahrem görüşmeler tescil edilebiliyor. Dahası da var, elektronik uzak mesafeden de mahrem görüşmelerin dinlenmesini sağlamakta. Teleobjektifler kilometrelerce öteden fotoğraflar çekiyor. Gizli ve kutsal âlemimiz özel resim alıcı gereçlerle ihlâl ediliyor.

Bu yeni âletlere “minik casus” adı da verildi: İsviçre konu üzerinde epeyce durdu ve kendi kanunları arasına “kişisel gizlilik alanı”nı koruma amacıyla özel hükümler koydu. Bu hükümler arasında başkalarını korkutmak, ürkütmek veya rahatsız etmek kasdiyle telefon tesislerini kötüye kullananlara ceza verilmesini öngören kurallar da var.

Özel Yaşama Hakkı'na ilişkin sorunlar Mayıs 1967 de Stokholm' da toplanan kuzey ülkeleri hukukçuları Konferansının konusu olmuştur. Çok çeşitli olaylar ve haller incelendi. Pek değerli bir doküman üzerinde çalışıldı. Buna rağmen ve Konferans bir çok sonuçlara varmış olduğu halde mesele yine ortadadır.

İşte Türk sosyal yaşayışından, bazan gayet acaip, bazı olaylar:

Lise öğrencisi genç kız velileri okul müdürleri emrinde doktorların çocuklarının mahrem hayatına karıştığından yakınmışlardır. Okul müdürleri doktorları çocukların kızlık muayenesine memur etmişlerdi. Rezalet çabuk kapatıldı.

Başkentte Tıp Fakültesi kliniklerinden birinde çalışan bir doktor bir “yapay dölleme bankası” kurmayı düşünmüştü. Bu sayede çocuk sahibi olamayan kadınlara bu imkân sağlanmış olacaktı. Çevrenin tepkisi o derecede şiddetli oldu ki, tasavvurundan vazgeçmek zorunda kaldı. Meçhul kişilerin tecavüzünden korkmuştu. Bir gün yoktur ki Türkiyede insanın işine dıştan keyfî karışmalar ve önlemler vuku bulmasın. Öyle ki, günlerden bir gün kırmızı renkli bir ceket giymek hevesine kapılan bir delikanlı sol aleyhtarı bir grup tarafından ölesiyeye tecavüze uğramıştır.

Türkiye'ye Münih şehrinde Türkleri getirmekte olan otobüs yolcularından iki genç kız öteki yolcuların şikâyeti üzerine jandarmalarca sorguya çekiliyor. Yolcular genç kızların yol boyunca verilen molalarda yabancılarla konuşmuş olmalarından şikâyetçi idiler.

Keyfî müdahalenin durmadan ortaya çıkan değişmez nümunesi mini - etek avıdır. Güney - batı şehirlerinden birinde erkeklerin mini etek giyecek olanların bacaklarına asit fışkırtılacağı veya jilette yaralanacağı tehdidi üzerine kadınlar eteklerini uzatmak zorunda bırakılmışlardır. Tehditlerin etkisi görülmüştü. Çünkü, az bir süre önce, merkezdeki büyük şehirlerden birinde meçhul kişiler oyuncak bir tabancayla bir çok kadının bacaklarına yakıcı bir asit fışkırtmıştı. Buna benzer bir olay da batıdaki şehirlerden birinde banka memuru bir bayanın mini - etek giydiği için linç edilmek istenmiştir. Olaya

silâhli kuvvetlerin karışması gerekmişti. Genç kadın asker himayesinde kurtarılabilmişti. Saldırganlar sadece bu kadarla kalmadılar. Ayrıca, sakal, bıyık ve zülûf bırakan erkeklere karşı da savaş açtılar.

Bir din adamından boşanan eski karısı şarkıcı bayan ahali tarafından imam eşliği yapmış bir kadının sahneye çıkamayacağı ileri sürülerek mesleğini yapmaktan alıkonulmuştur.

Bu hâdise bilhassa dikkat çekicidir. Zira bireylerarası ilişkilere keyfi karışmaların sebebinin teşhise imkân vermektedir. Bu halin sebebi bir insan hakkının inkâr edilmesindedir. İnanç hürriyeti inkâr olunuyor. Kanun dışı davranışlar hep islâmı koruma bahanesiyle oluyor. Mini - eteğe karşı harekette de aynı neden saklıdır. Gerek özel hayata, gerek sosyal yaşayışa karşı bütün ihlâllerde taassup unsurunu bulmak mümkündür. 70 yılları Türkiyesinin özelliği adetâ buradadır. Kural olarak lâik olan devlet dinin avı olmuştur. Din, devleti yutmaya ve sonunda ortadan kaldırmaya hazırlanmaktadır. Siyasal toplumun varlığı bu derece elîm bir tehlike ile karşılaşmış ve keyfi ve kanunsuz davranışlar artık dayanılmaz hale gelince ve devlet yöneticileri buna çare bulamama acizine düşünce 12 Mart uyarısı ortaya çıkmıştır.

Ara sonuçlar:

Olayların sıralanışından çıkarılacak ilk sonuç insan haklarının ancak resmî otoritelerce inanç tercihi yapılmaması şartıyla korunabileceğidir.

İkinci sonuç, ki kepsinden daha önemlisi budur, insan haklarına saygıyı sağlamaya gerçekten elverişli tek çarenin eğitim olduğudur. Öteki tedbirlerin hepsi de sonradan gelir. Ancak eğitim açısından ele alındığı takdirdedir ki insan sorumluluk duygusu sayesinde hürriyetinin bilincine varabilecektir.

Eğitim:

Bireylerarası ilişkilerde insan haklarının korunması hususunda en başta gelen âmil durumundaki eğitim, devletin işidir. Gereken asgarîyi yalnız devlet sağlayabilir. Vatandaşlara eğitimin iyiliklerini ancak devlet getirebilir. Onun için, insan haklarının tanınmasını ve sayılmasını, yani korunma görmesini sağlayacak en uygun çarelerden biri olmak üzere ilk öğretimi bütün vatandaşlara ulaştırmak yükümünü devlete yüklemek gerekiyor.

Prensiplerden uygulamaya:

Ümitlerimizi yitirmiyelim. İnsan hakları savaşı çağı olan devrimiz şimdilik birinci yarıyı kazanmış bulunuyor. Daha şimdiden bir genel kural ortaya çıktı. İnsan haklarının en üstün değer olduğu prensipi evrensel bir ölçü haline geldi. Örneğin Türk Anayasası, hem "Genel Hükümler" in baştarafında, hem de 57. ve 96. maddeler gibi hükümlerinde Cumhuriyet'in "İnsan haklarına dayandığı"nı bildirmiştir. Hatta, maddelere geçmeden önce, Başlangıç kısmında -ki bu kısım da Anayasanın metnine dahildir - izlenen amacın insan haklarını gerçekleştirecek ve teminat altına alacak demokratik hukuk devletinin kurulması olduğunu söylemektedir.

Temel Prensipler:

Türk anayasal sisteminde insan hakları sorununa iki temel prensip hâkimdir:

I. İnsan haklarını tanımlama yönünden Anayasa Üstünlüğü prensipi.

II. Yasama faaliyetlerinde insan haklarının üstünlüğü prensipi.

Türk Anayasa Mahkemesince saptanan esasa göre Anayasanın ruhu ve gayesi insan hakları temelinde aranmalıdır. İnsan haklarının biçimsel kaynağı Anayasa'dır. Nitekim, Yüksek mahkeme insan haklarını gerçekleştirmek devlete ait ödevlerdendir, demiştir (17 Aralık 1968 günlü karar). Devlet temel hakları ve hürriyetleri korumakla yükümlüdür. Anayasanın 10. maddesinden çıkan anayasal esas odur. Maddenin ikinci fıkrası devletin kişinin temel haklarını ve hürriyetlerini kayıtlayıcı her türlü engelleri kaldıracağını yazar.

Anayasa Üstünlüğü prensipi mutlak değildir. Bakınız, Anayasa mahkemesi ne diyor: Kanunlar Anayasanın açık hükümlerine uygun olmazdan önce bütün uygar ülkelerde bilinen ve kabul edilen hukuk esaslarına uygun olmak zorundadır (22 Aralık 1964 günlü karar). Onun içindir ki, Anayasa denetimini uygulamadan önce H.C. Gutteridge'in "supereminent principles" ve alman hukukçularının da "generalklauseln" adını verdikleri hukukun genel prensiplerine uygunluğu araştırmak gereklidir.

Anayasa Üstünlüğünden yasama yetkisinin şarta bağlılık özelliği çıkar. Yasama yetkisi ancak Anayasaya saygı gösterilmişse geçerli olarak iş görebilir. Türk Anayasası yasama yetkisinin devrini de ya-

saklamıştır. Yasama yetkisi: a) şartlı, b) sınırlı bir yetkidir. Herşeyden önce “hukukun genel esasları” ve “anayasa ilkeleri” ile sınırlıdır.

Türk Anayasa Mahkemesi bir sistem kurmuş bulunuyor. Biz bu sisteme “Gayrimeşru müdahale teorisi” adını vereceğiz. Bu görüşe göre fert üzerinde baskı doğuran ve onu tereddüte düşüren her türlü yasama yolu ile müdahale gayrimeşrudur (3 Mayıs 1968 kararı). Anayasal üstünlük prensipi hürriyetlerin kayıtlanması hakkındaki kuralı da çizer. Anayasa’dan çıkan haklar (yeni Anayasa’ca tanımlanan haklar) “ancak Anayasa’da belirtilen hallerde” sınırlandırılabilir (11 Aralık 1964 günlü karar).

İnsan haklarının üstünlüğü prensipine gelince, temel hakları ilgilleyen bütün kanunlar “insan haklarını özellikle teyit etmelidir” (19 Eylül 1968 günlü karar). Bu prensip sınaî ve bedîî faaliyetlerden doğan maddî ve manevî menfaatlerin korunmasını istemek hakkının Anayasaya uygunluğu dolayısıyla uygulama gördü. Anayasa Mahkemesi kanun yapıcının bu sorunu “insan hakları ilkesi sınırları içinde kalmak şartıyla” düzenleyebileceğine karar verdi (28 Aralık 1967 günlü karar).

Şunu da ilâve edelim ki, Türk Anayasa Mahkemesi insan haklarını milletlerarası hukuk düzeyinde ele almakta ve bu hukuku Anayasa Hukukunun üstünde saymaktadır. Bazan İnsan Hakları Evrensel Bildirisine dayanıyor (yukarıda gösterdiğimiz karar ve ayrıca 18 Haziran 1968 günlü karar), veya Avrupa İnsan hakları Sözleşmesinden ve ona Ek protokoldan söz ediyor (18 Eylül 1968 ve 28 Aralık 1967 günlü kararlar).

Bir başka ilginç nokta da şu: Türk Anayasa Mahkemesi içtihatlarına göre, insan hakları konusunda temel hukuk sorunu bu haklarla devlet hayatının isterleri arasında anayasal bir denge kurmaktan ibarettir. Bu dengede üstünlük ve tercih temel hürriyetlerdedir.

Sonuçlar:

Bu kısa açıklamadan sonra bazı genel sonuçlar çıkarmaya çalışalım.

Birey, kendi hemcinsleri karşısında bir savunma halinde yaşadığı için, insan hakları onun katkısı olmaksızın gerçekleşemeyecektir. Doyurucu bir sonuç elde edilebilmesi için herşeyden önce devletin bir hukuk devleti niteliğine bürünmesi şarttır. Başka bir deyişle, hukuk

üstünlüğü sağlanmış olmalıdır. Bunun için de insan haklarının iyice anlaşılması, bunların evrenselliklerinin bilinmesi gereklidir.

Aynı zamanda devletin insan haysiyetinin değerini iyice anlatması lâzımdır. Bunun için gerekli yaşamayı ve düzenlemeyi yapacak, münasip yürütme tedbirlerini alacaktır. Ulaşılması gereken amaç bireyin benliğine, bilincine ve yüreğine girebilecek her türlü kin duygusu tohumunu söküp atmaktır. Bütün eşitsizliklerin bu kin duygusundan doğduğu bilinen bir gerçektir. Apartheid alışkanlığına ve öteki ırk ayrımlarına son vermek, temel hakların doğal bekçisi olan devletin varlığında tehlike yaratan, varlığını tehdit eden dinsel ayrımlara artık paydos demek zamanı gelmiş değildir? Ayırım prensipleri üzerine kurulmuş siyasal rejimler daima insanı haysiyet ve şerefinde bir değersizleşmeye mahkûm ediyor. Faşist ve Nazi denemeleri ayrıca bu tarz rejimlerin neticede mucitlerinin denaetine vardığını ispat etti.

Modern İnsan hakları anlayışının özelliklerinden biri serbest bireyin artık kendi kaderine terkedilmiş insan yaratığı olmadığıdır. Birey alın yazısına katlanmaya mahkûm değildir. Toplumsal - ekonomik çevrede tek başına kalmış değildir. Modern insan hakları anlayışı insan varlığının hür olmak yüzünden asla acı çekmemesini istiyor. Hürriyet kusur ya da zarar doğuramaz. Kendisinden faydalanılması yönünden hürriyet şartsız bir nimettir. Sadece kullanılışı kayıtlanmasını kendi varlık nedeninde bulur ki, bu neden herkes için aynıdır.

Bireylerarası ilişkilerde ve alışverişlerde insan haklarının korunması özel kişilerce dokunulacak insan hakları ihlallerine ilişkin şikâyetleri almakla görevli özel yakınma daireleri kurulması gibi tedbirlerle tamamlanabilir.

Dairenin dikkatini çekmek yetkisi herkese tanınabilir. Gönüllülerden kurulu bir dayanışma dairesi her belirgin olayda yardım sağlayabilir. Şayet olay bir ceza kovuşturması konusu teşkil etmekte ise gereken ne ise Baro ile işbirliği halinde yapılacaktır. Eğer, müeyyidesiz ve kanunların öngörmediği bir özel durum olursa, bu daire bir kanun önerilmesi için gerekli teşebbüsü yapacaktır. Ne olursa olsun bireyin hakkı üçüncü kişilerce çiğnenmiş olduğu için zarar ortaya çıkmışsa bunun giderilmesinden en son olarak devlet sorunlu tutulacaktır.

Etkili bir korunma sağlanabilmesi için bireyin kendi kendisine karşı da korunması gerekir. Kendi kendisine karşı saygısı yoksa hiç-

bir şey korunmaz. Onun içindir ki, modern toplumda yaşamının temel şartı olmak üzere insan, haklarının üstün değeri bilincini kazanmış olmalıdır. Burada da yine eğitim faktörünün önemi kendini gösterir. İnsan, insan haklarına saygı zorunluğunu öğrenecektir. Aynı zamanda bu saygının topluluk yaşayışında hüküm sürmesinin şart olduğunu bilecektir. Bu bakımdan, insan haklarının korunması şartı olan insan haklarına saygının kamuya açık yerlerde yerleşmesi şarttır. Eğer hizmetlerden yararlananlar sokakta asayiş koruma hususunda umursamazlık içinde ise, hiçbir insancıl değer geçerli olmamasına şaşmamalıdır. Barış olmayan yerde hürriyet olmaz. Sokaklarınızda seyyar satıcı nâralarından, durmadan havlayan klâksonlardan geçilmeyorsa insan haklarından faydalanamazsınız. Çünkü, bu haklardan faydalanabilmenin şartlarına kavuşabilmiş değilsinizdir. Hür insan, yani insan haklarından faydalanan insan önce maddî huzurunda rahatsız edilmek tehdidiyle karşılaşmayan insan demektir. Teknolojinin bugün erişmiş bulunduğu gelişme derecesine ulaşışı bundandır. Ama, ne yazık ki bu gelişme derecesi kendine zararı dokunacak ve ancak çok az sayıda bazı imtiyazlılara fayda getirecek hale dönüşme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Hukuk Üstünlüğü, ya da Amerikalıların deyişi ile Hukuk Devleti bir bütün sistemine verilen isimdir. Bu bir küldür, tek bir sistemdir. Bütününü meydana getiren teknil parçaları aynı amaca yönelmiştir. İnsan hakları bu bütünlük içinde tam olarak gerçekleşebilecektir. Birey, sosyal yapıların çeşitli basamakları, devlet, milletlerarası kuruluşlar hep bir arada sonuçların başarılı olmasını sağlamakla yükümlüdürler. İnsan haklarına saygı gösterilmeyen yerde demokratik rejim yoktur. Demokratik rejimin biçleşmesi için temel haklardan sadece bir tanesinin çiğnenmiş olması yeterlidir. Bizim için önemli olan insanın hem kendi yalnızlığı içinde, hem de toplumdaki varlığında güvenliğe sahibolmasıdır. Hoşgörmezlik illeti ne ölçüde ve nerede ortaya çıkarsa çıksın insanın güvenlik içinde yaşamasına engel olmaktadır. Bu güvenlik ise, zaten insanın tek başına elde edebileceği bir şey değil. Ancak birlikte yaşamakta olanların ortaklaşa işi. Bu da bireylerarası ilişkilerde insan haklarının korunması zorunluğunu anlatıyor. Bir yandan, insanların eğitilmesi; öte yandan, topluluk halinde yaşayabilmelerinin şartı olarak devletin alacağı tedbirler sayesinde bugün haklı bir övünçle "İnsan Hakları" adını verdiğimiz değerden herkesçe eşit olarak faydalanılması imkânının sağlanacağını umuyoruz.

Bu etüd'ün Fransızcası "René Cassin *Amicorum Discipulorumque Liber*"'in III. Cildinde yer almıştır. A. Pedone, Paris, "Jura Hominis Ac Civis" Serisi.